

Sammanfattning

I anläggningsavtalet finns bestämmelser som innebär att löneformen ackord skall tillämpas om förutsättningarna härför är uppfyllda. Om så inte är fallet tillämpas tidlön. Tvisten gällde om det för tre brobyggnadsprojekt på Botnia-banan som uppfördes på tidlön, hade funnits förutsättningar att tillämpa ackord.

ARBETSDOMSTOLENDOM
2004-11-10
StockholmDom nr 91/04
Mål nr A 165/01**KÄRANDE**Svenska Byggnadsarbetareförbundet, 106 32 STOCKHOLM
Ombud: advokaten Peter Kindblom, Box 7315, 103 90 STOCKHOLM**SVARANDE**1. Sveriges Byggindustrier, Box 7835, 103 98 STOCKHOLM
2. Peab Sverige AB, 556099–9202, 260 92 FÖRSLÖV
Ombud för båda: direktören Gustav Herrlin, Sveriges Byggindustrier Service AB, adress som 1**SAKEN**

kollektivavtalsbrott

Mellan Svenska Byggnadsarbetareförbundet (förbundet) och Sveriges Byggindustrier gäller kollektivavtal, nämligen bl.a. anläggningsavtalet. Peab Sverige AB (Peab) är genom medlemskap i Sveriges Byggindustrier bundet av detta avtal. Anläggningsavtalets lönebestämmelser som finns i § 3 innehåller bl.a. följande.

b TIDLÖNER**b 1 Allmänt****.1. Tidlön** tillämpas då förutsättningar för ackord ej föreligger.**c ACKORD****c 1 Ackordstillämpning**

Ackord skall tillämpas för allt arbete, där förutsättningar härför föreligger. Vid fastställande av ackord skall bestämmelserna i a 7 – 8, c 2 – 4 och d 1 – 4 iakttas.

Protokollsanteckning till c 1

Förutsättningar för ackord anses föreligga:

när arbetare genom sin prestation kan påverka arbetsresultatet,

när arbetets produktionstekniska förutsättningar är kända före arbetets påbörjande,

när den normala tidåtgången per arbetsenhet kan beräknas före arbetets påbörjande,

när den verkliga tidåtgången för ackordsarbetet kan mätas och kontrolleras samt

när kvantiteten och kvaliteten på det utförda arbetet kan mätas och kontrolleras.

c 2 Överenskommelse om ackord

.1. Överenskommelse om ackord för visst arbete träffas mellan arbetsgivare och arbetslag. Arbetsgivare eller arbetare är därvid oförhindrad att erhålla biträde från avtalsslutande parternas lokala organisationer.

Ackordsöverenskommelse skall vara skriftlig.

Har förhandling om ackord upptagits och överenskommelse härom ej kunnat träffas, är arbetarna skyldiga utföra arbetet mot tidlön enligt b 1. Om endera parten så påfordrar kan central förhandling om ackord upptas mellan byggmästareföreningen på orten och Svenska Byggnadsarbetareförbundet.

.2. Ackord skall fastställas på grundval av produktionstekniskt underlag och så att ackordet är entydigt bestämt. För visst arbete fastställt ackord skall tillämpas när arbetet utföres enligt de förutsättningar som angivits i ackordsöverenskommelsen. Arbetet skall därvid betalas med fastställt ackordspris. Ändras förutsättningarna för del av arbetet skall nytt ackord fastställas för denna del, såvida det nya arbetet även uppfyller villkoren under c 1.

c 3 Ackords omfattning

Ackordsöverenskommelse bör innehålla uppgifter om arbetets produktionstekniska förutsättningar, ackordets omfattning, ackordsform, ackordspris, mättningsbestämmelser, ackordsfördelning samt överenskommelsens giltighet.

Protokollsanteckning till c 2 och c 3

Saknas underlag för beräkning av tidåtgången i de produktionstekniska förutsättningarna vid arbeten vid kraftverk och regleringsdammar, lednings- och markarbeten samt vid pålnings- och stålspontningsarbeten skall – om endera parten så kräver – följande mellan Byggförbundet och Svenska Byggnadsarbetareförbundet fastställda ackordslistor ligga till grund för förhandlingarna.

1. Ackordslista för kraftverk och regleringsdammar
2. Ackordslista för lednings- och markarbeten

3. Ackordslista för pålnings- och stålspontningsarbeten.

d MÄTNING OCH GRANSKNING

d 1 Uppmätning av ackordsarbete

Fortlöpande ackordsarbete uppmättes – såvida icke annat överenskommes – 1 gång varannan månad, dock vid kraftverksbyggen 1 gång i månaden. När ackordslag slutfört sitt arbete på arbetsplatsen uppmättes arbetet i så nära anslutning härtill som möjligt. Ackordsmätning utföres genom arbetsgivarens försorg under medverkan av en företrädare för arbetslaget. Arbetsgivaren upprättar på denna grund ackordsräkning och fördelningslista.

Peab bedrev under åren 2000–2002 arbeten på Botniabanan. Efter sedvanligt anbudsförfarande fick Peab i uppdrag av Botniabanan AB att utföra tre entreprenader. Entreprenad 5524 avsåg en järnvägsbro över Ryssbäcken. Entreprenad 5532 avsåg dels en vägbro över Kasavägen, en s.k. koport, dels en vägbro för E4 över järnväg. Anbud för dessa projekt lämnades den 8 september 2000 och kontrakt skrevs den 2 oktober 2000. Enligt kontraktet skulle arbetena påbörjas den 9 oktober 2000 och avslutas vecka 39 år 2001. Båda dessa entreprenader bedrevs på arbetsplatsen Kasa. De utfördes på generalentreprenad med konstruktionsansvar, utom såvitt avser koporten som var en ren generalentreprenad. Entreprenaden 5553 på arbetsplatsen Husum avsåg en järnvägsbro vid Husums station. Den byggdes på totalentreprenad. Anbud lämnades den 26 juni 2000 och kontraktet skrevs den 26 september 2000. Enligt kontraktet skulle arbetena påbörjas den 23 november 2000 och avslutas vecka 27 år 2002.

Arbetstagarna ville att ackord skulle tillämpas för de aktuella arbetena. Peab ansåg att det inte fanns förutsättningar för att tillämpa ackord, varför tidlön tillämpades. Tvist har uppkommit mellan parterna om Peab därigenom har brutit mot anläggningsavtalet. Parterna har tvisteförhandlat i frågan utan att kunna enas.

Förbundet har härefter väckt talan mot arbetsgivarparterna och yrkat att Arbetsdomstolen skall förplikta Peab att till förbundet utge allmänt skadestånd med 200 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 27 september 2001 till dess betalning sker.

Arbetsgivarparterna har bestritt käromålet. Räntheyrskandet har vitsordats som skäligt i sig.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader.

Parterna har till utveckling av talan anfört i huvudsak följande.

Förbundet

Tvisten rör huruvida det var möjligt att tillämpa ackord för de tre aktuella entreprenaderna. Förbundet menar att det fanns förutsättningar för detta. Enligt anläggningsavtalet är ackord huvudlöneformen. Av § 3 b 1 framgår att tidlön skall tillämpas först när förutsättningar för ackord ej föreligger. I en protokollsanteckning till § 3 c 1 anges när sådana förutsättningar skall anses föreligga. Enligt § 3 c 2.1 träffas en överenskommelse om ackord mellan arbetsgivare och arbetslag. Ackord skall fastställas på grundval av produktionstekniskt underlag så att ackordet är entydigt bestämt. Ändras förutsättningarna för någon del av arbetet skall nytt ackord fastställas för denna del. Det nu sagda framgår av bestämmelsen i § 3 c 2.2.

Principen om att ackord är huvudlöneform inom anläggningsindustrin har gällt sedan länge och framgår särskilt tydligt av anteckningar till förhandlingsprotokollet från avtalsförhandlingarna år 1965 då lönebestämmelserna i avtalet fick sin nuvarande utformning. Även om denna löneform inte skulle var den mest frekvent förekommande i praktiken, är detta inget som ändrar på det förhållandet att ackord är huvudlöneform enligt avtalet.

Förbundet gör gällande att det är förhållandena vid ackordsförhandlingarna som är avgörande för frågan när förutsättningarna för ackord skall anses föreligga. I praktiken är det sällan som ackordsunderlaget finns framtaget när arbetena påbörjas. Det är vanligt att förhandlingarna äger rum först därefter och i vissa fall till och med efter att arbetena har avslutats. På byggnadsavtalets område, som omfattar nyproduktion av hus, finns en särskild regel om att arbetsgivaren skall tillhandahålla ett ackordsunderlag senast åtta veckor efter arbetets påbörjande. Denna regel belyser väl den problematik som råder i praktiken. Noteras kan också att part på arbetstagar sidan i en ackordsförhandling på byggnadsavtalets område är en lokalavdelning inom förbundet, till skillnad från på anläggningsavtalets område där det är arbetslaget som är part. Detta innebär för anläggningsarbetenas del att det inte finns någon part att förhandla med innan arbetena påbörjas.

Allmänt sett är det så att förbundet på såväl anläggningsavtalets som byggnadsavtalets område försöker slå vakt om ackordet som löneform. Sveriges Byggindustrier och dess medlemmar vill däremot införa tidlön i stor utsträckning. I denna diskussion driver Peab en aktiv kampanj mot ackord. Av pressmeddelanden från 2001 års avtalsrörelse och en artikel om Peabs koncernchef framgår bl.a. att arbetsgivarparterna har en mycket negativ inställning till ackord som löneform.

Förbundet gör gällande att det inte föreligger något som helst hinder mot att bygga broar med tillämpning av ackord och detta oavsett vilken entreprenadform det är fråga om. Att så har skett i många fall framgår av en omfattande bevisning som åberopas i målet. Som exempel på broar där arbetet utförts mot ackord kan nämnas Uddevallabron, Tranebergsbron, Stocksundsbron, Saltsjöbron, Gröndalsbron, Allébron, Öresundsbron samt ett antal broar i Närke. Dessa broar har utförts antingen på totalentreprenad, funktionsentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar. I dessa fall har

entreprenören ansvaret för projekteringen och konstruktionen av bron. Vid en vanlig generalentreprenad ansvarar beställaren för dessa frågor.

Ett ackordsunderlag kan enligt förbundets uppfattning fastställas både genom förmätning och genom eftermätning, där förmätning är den vanligaste formen. Som grund för ett ackordsunderlag ligger vanligtvis en uppfattning om vilken mängd av exempelvis form, armering och betong som går åt för projektet. Sådana mängdberäkningar görs av entreprenören innan denne lämnar anbud på entreprenaden. Utifrån en bestämd enhetstid för varje mängdpost beräknas ett antal timmar som varje arbetsmoment beräknas att ta. Sådana enhetstider kan framgå av fastställda tidlistor eller förhandlas fram mot bakgrund av tidigare erfarenheter. Det går emellertid att tillämpa ackord utan att känna till beräknade mängder. I sådant fall tillämpas vanligen en enhetstid och en ungefärlig uppskattning av mängderna, vilken regleras mot de verkliga mängderna i ett senare skede. På byggnadsavtalets område finns genom en tidlista exempel på att man genom objektstillägg kan kompensera för bl.a. arbete med speciellt svåra objekt genom att lägga till ett antal arbetstimmar.

De aktuella entreprenaderna utfördes alla till fast pris. Innan Peab lämnade anbud hade beställaren, Botniabanan AB, i ett förfrågningsunderlag lämnat uppgifter om hur objektet skulle se ut och de närmare förutsättningarna för projektet. Utifrån detta beställde Peab en mängdförteckning av en konsultfirma. Med hjälp av en mängdförteckning kan en entreprenör prissätta dels materialkostnaden, dels arbetskostnaden. Vad gäller arbetskostnaden måste entreprenören bilda sig en uppfattning om tidsåtgången för varje arbetsmoment och vad arbetskostnaden är per timme. På detta sätt har entreprenören framställt ett slags ackordsunderlag för sig själv. Förbundet gör gällande att det beträffande de aktuella entreprenaderna hade gått att på motsvarande sätt ta fram ett ackordsunderlag utifrån de handlingar som fanns på anbudsstadiet.

Vid löneförhandlingar beträffande de aktuella projekten krävde arbetstagarna att det för arbetena skulle tillämpas ackord. Arbetsgivarparten hävdade att det inte fanns förutsättningar för ackord med motiveringen att projekten skulle utföras med konstruktionsansvar och projekteras efter hand. Redan innan förhandlingarna inleddes hade Peab bestämt att tidlön skulle gälla.

Grunder

Det fanns förutsättningar för att tillämpa ackord på de aktuella entreprenad-arbetena. Genom att Peab har tillämpat tidlön har Peab brutit mot § 3 b 1 och § 3 c 1 i anläggningsavtalet. På grund härav är Peab skyldigt att utge allmänt skadestånd till förbundet.

Arbetsgivarparterna

Efter sedvanligt anbudsförfarande fick Peab i konkurrens med ett antal andra entreprenörer i uppdrag att uppföra de tre aktuella anläggningsobjekten. Arbetena bedrevs inom ett internkonsortium i Peab. De drevs parallellt och var samorganiserade organisatoriskt och personalmässigt. På så sätt skapades en möjlighet till utjämning av sysselsättningen mellan entreprenaderna. Arbetena, med undantag av koporten som motsvarade endast två till tre procent av hela entreprenaden, utfördes på totalentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar. Detta innebar att Peab ansvarade även för hela projekteringen som skedde parallellt med pågående byggproduktion. Med byggproduktion avses här såväl markarbeten som själva byggnationen. Vid byggstart fanns inga projekteringshandlingar färdiga. Det fanns då inte heller några handlingar som kunde ligga till grund för en ackordsförhandling. Det var först långt in i entreprenaden som det fanns förutsättningar att ta fram några sådana. Först när Peab fick uppdraget att utföra entreprenaderna kunde de konsulter som skulle utföra projekteringen anlitas. Objekten skulle således ritas och konstrueras fortlöpande under projektens gång. Beträffande koporten som uppfördes på generalentreprenad fanns färdiga bygghandlingar.

På anbudsstadiet fanns det för var och en av entreprenaderna endast två–tre förslagsritningar. För entreprenad 5524 kom det slutgiltiga antalet ritningar att bli 69 stycken, varav 34 revideringar, för entreprenad 5532 blev det 75 ritningar, varav 31 revideringar, och för entreprenad 5553 blev antalet ritningar 162, varav 74 revideringar. I detta sammanhang skall noteras att det krävs färdiga och godkända ritningar för att kunna få bygga. Det stora antalet ritningar visar att det under ett projekts gång inträffar många förändringar som i sin tur leder till förändringar av pågående byggproduktion.

Peab konstaterade i ett tidigt skede att det inte fanns förutsättningar att bedriva någon del av arbetena med tillämpning av ackord. Detta beror på att de produktionstekniska förutsättningarna inte var klarlagda på ett sådant sätt som krävs för att tillämpa ackord. Markförhållandena var i princip inte utredda, och det gick inte att gissa sig till dessa i förväg. Markarbetena och gjutningsarbetena utfördes i ett sammanhang och parallellt med varandra. Detta förhållande innebär vid byggnation av broar på totalentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar att ackord i princip inte kan tillämpas. Om däremot de produktionstekniska förutsättningarna är kända i förväg, vilket är fallet om det till följd av en paus i produktionen är möjligt att ta fram erforderliga bygghandlingar för en efterföljande etapp, ter sig förhållandena annorlunda även vid dessa entreprenadformer. Detta är dock ovanligt i praktiken.

I anläggningsavtalet 1964-1965 föreskrevs att ackord bör tillämpas för visst arbete, där förutsättningar härför föreligger. I annat fall utförs arbetet mot tidlön (§ 5 a). Förutsättningar för ackord ansågs föreligga om ett antal villkor var uppfyllda, vilka motsvarar dagens reglering i protokollsanteckningen till § 3 c 1. Av anläggningsavtalet 1966 framgår att ackord skall tillämpas för allt arbete, där förutsättningar härför föreligger. Samma förutsättningar

skulle gälla som enligt föregående avtal. I ett protokoll från förhandlingarna om 1966 års avtal anges bl.a. att som ytterligare en förutsättning för att tillämpa ackord, utöver de i avtalet preciserade, skulle gälla att ackordet var till fördel för både arbetsgivare och arbetare. Det var mot denna bakgrund som arbetsgivarparten gick med på att uttrycket ”ackord bör tillämpas” ändrades till ”ackord skall tillämpas”. I det i dag gällande anläggningsavtalet anges således att ackord skall tillämpas om angivna förutsättningar föreligger (§ 3 c 1). Vidare anges bl.a. vilka uppgifter som en ackordsöverenskommelse skall innehålla (§ 3 c 3), och tidpunkter för uppmätning av ackordsarbete (§ 3 d 1). Anläggningsavtalet bygger på förmätning. Förmätning är det som har gällt sedan början av 1970-talet. Innan dess förekom eftermätning, vilket då var möjligt eftersom det fanns olika fasta listor avseende enhetstider för varje arbetsmoment. Dessa förhållanden är en del i den utveckling av lönesystemen som har skett och alltså sker i byggbranschen.

Med tillämpning av reglerna i anläggningsavtalet kan konstateras att ett ackord är en i förväg träffad överenskommelse om ersättning för en viss mängd arbete. I samband med ackordets träffande tas en fastställd arbetsprestation fram. Efter utfört ackord stäms de faktiska arbetsprestationerna av. Det skall finnas ett ackordsunderlag. Den normala tidsåtgången per arbetsenhet beräknas före arbetets påbörjande. Det skall finnas en överenskommelse om ackordsform. Överenskommelse skall träffas om ackordspris. Det skall finnas en avstämningsplan så att det går att stämma av vad som faktiskt är utfört. En ackordsavstämning är alltså en avstämning av redan utfört arbete mot ett givet ackordsunderlag för gången tid. Den verkliga tidsåtgången för ackordsarbetet, liksom kvaliteten och kvantiteten på det utförda arbetet, skall kunna mätas och kontrolleras mot fastställt underlag. Avstämning sker vanligen var åttonde vecka.

Vad gäller den tidpunkt när de ackordsmässiga förutsättningarna skall föreligga framgår klart och tydligt av avtalet att dessa skall föreligga före arbetenas påbörjande, dvs. när kontraktet är skrivet och arbetena inleds. Detta är något som har gällt enligt avtalet sedan länge. Det är inte korrekt som förbundet har gjort gällande att det är tillräckligt att förutsättningarna föreligger först vid ackordsförhandlingarna eller någon annan senare tidpunkt. Detta strider mot den uttryckliga avtalstexten. Förbundet har inte någon gång begärt att avtalstexten skall ändras.

Det är alltså mycket sällan som det går att tillämpa ackord vid brobyggen där det varit fråga om totalentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar. Denna slutsats stöds också av det faktiska förhållandet att enligt en undersökning så har ca 82 procent av alla broentreprenader på senare tid utförts mot tidlön medan ackord tillämpats för resterande del. Av en lista över ett 70-tal broar som har uppförts i Norrland under senare tid framgår att samtliga har byggts med tillämpning av tidlön. Visserligen har en del av dessa byggts med tillämpning av ett kollektivavtal inom ett annat avtalsområde, nämligen det s.k. vägavtalet med SEKO som arbetstagarpart, men reglerna är desamma som i anläggningsavtalet. Av andra listor, en över broar som Skanska har byggt mellan åren 1995 och 2002 och en över övriga broar

på Botniabanan, framgår att dessa broar, med något undantag, har byggts med tillämpning av tidlön.

Vid de brobyggen där det enligt förbundet har tillämpats ackord har det inte varit fråga om riktiga ackord. När överenskommelser har rubricerats som ackord har det, med några undantag, inte varit fråga om avtalsenliga ackord utan om s.k. fuskackord eller fiktiva ackord. I dessa fall har det inte funnits något korrekt ackordsunderlag. I de fåtal fall som en riktig ackordsupp-görelse har kunnat träffas har markarbetena varit avslutade när byggnationen har inletts. Det förekommer således s.k. fuskackord i branschen. Detta framgår bl.a. av en kongressrapport från förbundets kongress år 1989. Av denna framgår också att det förekommer överenskommelser om ”ÖK”, dvs. tillägg utöver ackordet för att kompensera det man inte blev nöjd med. Dessa förhållanden visar att förbundet strävar efter att öka ackordsmängden med i stort sett alla till buds stående medel. En arbetsgivare kan bli pressad att träffa en fiktiv ackordsöverenskommelse för att få ro på arbetsplatsen och för att slippa att bli utsatt för s.k. maskning.

Grunder

Peab har inte brutit mot lönebestämmelserna i anläggningsavtalet genom att tillämpa tidlön i stället för ackord. Vid arbetenas påbörjande saknades förutsättningar för att tillämpa ackord vid de aktuella entreprenaderna eftersom de i protokollsanteckningen till § 3 c 1 i anläggningsavtalet angivna förutsättningarna inte förelåg. Inte heller fanns det ett produktionstekniskt underlag enligt regeln i § 3 c 2.2 i avtalet så att ett ackord kunde bli entydigt bestämt. Vidare saknades det tillgång till de uppgifter som enligt § 3 c 3 bör ingå i en ackordsöverenskommelse.

Domskäl

Tvisten m.m.

Efter ett anbudsförfarande fick Peab under hösten 2000 i uppdrag av Botniabanan AB att bygga tre landbroar och en s.k. koport. Arbetstagarna ville att ackord skulle tillämpas för dessa arbeten. Peab ansåg dock att förutsättningar för ackord inte förelåg utan att tidlön skulle tillämpas vilket också blev fallet. Tvisten i målet gäller om Peab genom att tillämpa tidlön brutit mot anläggningsavtalets lönebestämmelser och om Peab därför har ådragit sig skadeståndsansvar mot förbundet.

Förbundet har gjort gällande att det fanns förutsättningar att tillämpa ackord för arbetena och att enligt anläggningsavtalets lönebestämmelser ackord därmed också skulle tillämpas.

Arbetsgivarparterna har bestritt att det fanns förutsättningar att bedriva arbetena på ackord och har hänvisat till att de förutsättningar som enligt anläggningsavtalet skall finnas för att ackord skall kunna tillämpas inte förelåg. Vidare fanns det enligt arbetsgivarparterna inte ett sådant underlag

att ett ackord kunde bli entydigt bestämt eller innehålla de föreskrivna uppgifterna enligt anläggningsavtalet.

Målet har avgjorts efter huvudförhandling. Vid denna har förebringats omfattande muntlig och skriftlig bevisning.

Förbundet har efter huvudförhandlingen kommit in med ytterligare material i målet. Detta utgörs dels av en lönehandledning som av bl.a. Sveriges Byggindustrier getts in i samband med en senare huvudförhandling i ett annat mål, dels av en hänvisning till uppgifter som i det målet lämnats av en förhörs-person som där åberopats av arbetsgivarsidan. Förbundet gör gällande att materialet stöder förbundets ståndpunkt om ackordslön som huvudlöneform och har anfört att det nytillkomna materialet åberopats till styrkande av denna ståndpunkt för det fall Arbetsdomstolen gör bedömningen att den frågan har betydelse i målet. Vidare har förbundet hänvisat till ett hovrättsavgörande vad gäller rätten att åberopa ny utredning efter huvudförhandlingen.

I 43 kap. 14 § rättegångsbalken anges att om rätten sedan huvudförhandlingen avslutats finner att det är nödvändigt att komplettera utredningen innan målet avgörs, får fortsatt eller ny huvudförhandling hållas. Vidare anges att om kompletteringen är av enkel beskaffenhet, får rätten dock efter samråd med parterna inhämta utredningen på annat sätt än genom att hålla huvudförhandling. Enligt Arbetsdomstolens mening har det av vad förbundet åberopat inte framkommit sådana omständigheter att domstolen finner det vara nödvändigt att med stöd av den angivna bestämmelsen komplettera utredningen. Arbetsdomstolen anser inte heller att det föreligger sådana särskilda omständigheter som medför att den av förbundet åberopade bevisningen skall beaktas trots att den givits in och åberopats sedan huvudförhandlingen avslutats. Arbetsdomstolen lämnar således den av förbundet angivna bevisningen utan beaktande.

Vissa allmänna utgångspunkter för bedömningen av tvistefrågan

Den tvistefråga som Arbetsdomstolen har att ta ställning till är alltså om det fanns förutsättningar i anläggningsavtalets mening att tillämpa ackord för de aktuella arbetena.

Det finns i anläggningsavtalet inte någon särskild bestämning av själva begreppet ackord. Parterna synes dock vara ense om att avtalet tar sin utgångspunkt i vad som enligt vedertagen uppfattning är ett ackord. Det mest karaktäristiska för ett ackord torde principiellt vara att det finns ett direkt samband mellan mängden utfört arbete och den ersättning som utges för detta arbete. Om däremot tidlön tillämpas saknas ett sådant samband. Utifrån mängden arbete beräknas ett ackordspris, dvs. den ersättning som skall utgå. Efter en viss tid mäts arbetet upp och en förtjänstnivå räknas fram. På grund av det samband som sålunda finns mellan mängden arbete som utförts och ersättningen har arbetstagaren genom sin arbetsinsats möjlighet att påverka utfallet.

I målet har följande beskrivning lämnats av en överenskommelse om ackord på anläggningsavtalets område. Som grund för en ackordsuppgörelse finns det ett underlag. Med utgångspunkt i en uppskattning av det arbete som skall utföras beräknas en viss mängd arbete. Vanligen sker beräkningen med utgångspunkt i mängden form, armering, betong osv. som skall användas. Därefter uppskattas hur lång tid det går åt för att utföra denna mängd arbete. Vid denna beräkning kan vissa fastställda tidlistor användas varav framgår hur lång tid respektive arbetsmoment tar, den s.k. enhetstiden. Genom att multiplicera mängden med enhetstiden får man fram ett visst antal timmar som projektet beräknas ta i anspråk.

Det beskrivna förfarings sättet innebär alltså en uppskattning i förväg av de ingående parametrarna. Förbundet har emellertid gjort gällande att det enligt avtalet även går att fastställa dessa i efterhand och att de därefter kan regleras mot en mätning i efterhand. Parterna har olika uppfattningar huruvida en sådan s.k. eftermätning är förenlig med avtalet eller inte. Parterna har även olika uppfattningar om vilket underlag som i praktiken krävs för att göra de beskrivna beräkningarna.

Parterna har också skilda uppfattningar om vid vilken tidpunkt som bedömningen av om det föreligger förutsättningar för ackord eller inte skall göras. Arbetsgivarparterna har gjort gällande att förutsättningarna för ackord skall föreligga före arbetets påbörjande. De har därvid hänvisat till att det i avtalet, närmare bestämt i protokollsanteckningen till § 3 c 1, anges att förutsättningar för ackord föreligger bl.a. när de produktionstekniska förutsättningarna är kända ”före arbetets påbörjande” och när den normala tidsåtgången per arbetsenhet kan beräknas ”före arbetets påbörjande”. Förbundet har å sin sida hänvisat till att i praktiken äger ackordsförhandlingar vanligtvis rum vid en senare tidpunkt. Det är då enligt förbundet naturligt att det är förutsättningarna vid denna senare tidpunkt som är avgörande för frågan om ackord kan tillämpas. Förbundet har även framhållit att det inte finns någon part att förhandla med innan arbetena påbörjas eftersom parten från arbetstagsarsidan, dvs. arbetslaget, inte finns på plats innan dess.

Att det av avtalet framgår att ett par förutsättningar för ackord skall bedömas efter förhållandena före arbetets påbörjande tyder onekligen på att parterna har avsett att bedömningen av om ackord skall tillämpas eller inte skall ske utifrån de förutsättningar som föreligger innan arbetena påbörjas. Om avtalet emellertid tillämpas på ett annat sätt i praktiken, något som vinner visst stöd av utredningen, talar detta i och för sig emot att avtalet skall tolkas på det sättet. Beträffande de aktuella entreprenaderna upptogs inga förhandlingar om ackord, vare sig före arbetets påbörjande eller därefter. Det finns således inte i detta fall några alternativa tidpunkter utifrån vilken bedömningen kan göras. Förbundet har dessutom gjort gällande att det gick att ta fram ett ackordsunderlag redan på grundval av de handlingar som förelåg på anbudsstadiet och att det följaktligen enligt förbundets uppfattning redan vid den av arbetsgivarparterna hävdade tidpunkten förelåg förutsättningar för ackord. I det fortsatta resonemanget utgår därför Arbetsdomstolen tills vidare från att det är denna tidpunkt som är avgörande för bedömningen.

Innan domstolen går närmare in på bedömningen av om det fanns förutsättningar för ackord eller inte i detta fall finns det även anledning att behandla frågan om vem som har bevisbördan vid den prövning som skall göras. Förbundet har hävdad att ackord är huvudlöneformen enligt anläggningsavtalet. Detta innebär enligt förbundet att om arbetsgivarparten, såsom i detta fall, hävdar att någon annan löneform skall användas har arbetsgivarsidan bevisbördan för att det inte gick att tillämpa ackord. Arbetsgivarparterna har invänt att tidlön i praktiken är huvudlöneform eftersom ackordsmängden är så låg som under 20 procent medan resterande arbeten, alltså drygt 80 procent, utförs mot tidlön. Enligt arbetsgivarparternas uppfattning innebär detta att förbundet därmed har bevisbördan för sin ståndpunkt att det fanns förutsättningar för att tillämpa ackord.

I avtalet anges att tidlön skall tillämpas då förutsättningar för ackord inte föreligger samt att ackord skall tillämpas för allt arbete där förutsättningar härför föreligger. Om man enbart ser till avtalstexten kan den enligt Arbetsdomstolens mening inte leda till någon annan slutsats än att ackord som löneform alltid skall tillämpas i första hand om förutsättningarna är uppfyllda. Detta kan i sin tur inte innebära något annat än att ackord skall ses som huvudlöneform. En sådan tolkning får också stöd av den utredning som förekommit om parternas avsikter med avtalsbestämmelserna, nämligen protokollet från avtalsförhandlingarna 1965–1966 då bestämmelserna fick sin i huvudsak nuvarande materiella utformning. I protokollet noterades då i anslutning till den paragraf i avtalet som motsvarade nuvarande § 3 c 1 bl.a. att den förändrade lydelsen att ackord skall tillämpas för allt arbete, där förutsättningar härför föreligger, skett i syfte att uttrycka parternas ömsesidiga uppfattning att ackord skall tillämpas i så stor omfattning som det är rimligt och möjligt. Före avtalsändringen hade bestämmelsen den lydelsen att ”ackord bör tillämpas för visst arbete”. Med anledning av att bestämmelsen om tidlönearbete ändrades på ett sätt som innebar en övergång från normerad till minsta ackordskompensation antecknades i förhandlingsprotokollet vidare att parterna därmed inte avsett att frångå prestationslönesystemet som det bärande lönealternativet inom anläggningsindustrin. Arbetsgivarparternas uppgifter om hur fördelningen i dag av arbeten mellan de skilda löneformerna ser ut har bestritts av förbundet. Någon närmare utredning om den verkliga fördelningen av löneformerna har inte förebringats i målet. Visserligen torde den utredning som finns nog ge utrymme för slutsatsen att tidlönearbetet ökat i omfattning på bekostnad av ackorden. Utredningen ger däremot inte, enligt Arbetsdomstolens mening, stöd för slutsatsen att avtalet inte längre skulle, på det sätt som texten speglar, ha den innebörden att ackordet är den löneform som skall tillämpas i första hand. Arbetsdomstolen finner mot bakgrund av det anförda att det är motiverat att det vid meningskiljaktigheter om ackord kan tillämpas på visst arbete eller inte får anses ligga på arbetsgivarparten att visa skäl för sin ståndpunkt att det inte funnits förutsättningar för ackord.

Fanns förutsättningar för ackord?

Mot bakgrund av de ståndpunkter som vardera partssidan har fört fram synes de avgörande tvistefrågorna vara dels om de produktionstekniska förutsätt-

ningarna varit kända före arbetets påbörjande, dvs. om det har brustit eller inte i fråga om framför allt en av punkterna i protokollsanteckningen till bestämmelsen om ackordstillämpning, dels om det funnits möjligheter att ta fram ett sådant ackordsunderlag så att ackordet kunnat entydigt bestämmas.

Det finns i målet ingen utredning som belyser hur avtalsparterna vid avtalets tillkomst sett på de i avtalet förekommande begreppen produktionstekniska förutsättningar och produktionstekniskt underlag. Klart är att de bestämmelser där dessa uttryck förekommer funnits i avtalet under mycket lång tid och även redan i avtal före 1966 års avtal då de tidigare omnämnda ändringarna gjordes. I protokollet från avtalsförhandlingarna 1965–1966 noterades emellertid att parterna var överens om att utöver vad som anfördes i protokollsanteckningen om vilka förutsättningar som skulle vara uppfyllda för att ackord skulle tillämpas, skulle ytterligare ett villkor vara uppfyllt, nämligen att ackordet som löneform skulle vara till fördel för både arbetsgivare och arbetare. Det antecknades vidare att parterna var eniga om att även om i protokollsanteckningen angivna förutsättningar var uppfyllda fanns arbeten som t.ex. var av så begränsad omfattning eller komplicerad natur att det uppenbarligen var orimligt ur praktisk eller ekonomisk synpunkt att sätta ackord. Några avgörande slutsatser kan inte dras av vad som sålunda framkommit. Möjligen kan den slutsatsen dock dras att avtalsparterna synes ha den uppfattningen, såvitt nu är av intresse, att produktionstekniska förutsättningar för ackord kan vara uppfyllda även vid komplicerade arbeten, men att det i dessa fall ändå skulle finnas utrymme för att underlåta att tillämpa ackord i de fall detta ter sig uppenbart orimligt.

Mot förbundets påstående att förutsättningarna i detta fall varit uppfyllda för ackord har arbetsgivarparterna till att börja med gjort den mera generella invändningen att det enligt deras mening i princip inte är möjligt att ackordsätta brobyggen och i synnerhet inte om dessa, som i förevarande fall, byggs på totalentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar. Till stöd för att det förhåller sig på det sättet har arbetsgivarparterna hänvisat till ett antal brobyggen där arbetet utförts mot tidlön. Förbundet har mot dessa exempel invänt att flera av brobyggena har utförts inom ramen för ett annat avtalsområde där förbundet inte har något inflytande. Vidare har förbundet på sin sida hänvisat till ett antal brobyggen där arbetena utförts med tillämpning av ackord. Häremot har arbetsgivarparterna i sin tur invänt att det vid dessa broar inte varit fråga om några ”riktiga”, avtalsenliga ackord. Det har enligt dem i stället rört sig om uppgörelser som kännetecknas av att de skall garantera arbetstagarna en viss lön utöver vad som skulle följa med en tidlön direkt enligt avtalet utan att lönen i egentlig mening blir beroende av den arbetsinsats som utförs. Förbundet har bestritt att det skulle röra sig om något annat än avtalsenliga ackord. En mycket stor del av utredningen har ägnats åt att belysa förhållandena vid de av vardera partssidan sålunda åberopade brobyggena. Enligt domstolens mening har utredningen i denna del inte på något avgörande sätt varit ägnad att ge ledning för domstolens prövning av tvistefrågan i målet. Domstolen kan emellertid konstatera att utredningen inte ger belägg för slutsatsen att brobyggen i allmänhet skulle vara av det slaget att förutsättningarna för ackord i princip aldrig skulle föreligga. Utredningen i denna del ger inte heller stöd för slutsatsen att ackord vid sådana byggen bara

skulle kunna förekomma under vissa särskilda betingelser t.ex., som arbetsgivarparterna gjort gällande, i fall när alla behövliga markarbeten klarats av för sig och själva broöverbyggnaden görs i en senare särskild etapp som då nog kunna förberedas.

Inte heller ger utredningen enligt domstolens mening belägg för att det förhållandet att ett arbete utförs på totalentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar skulle generellt sett utesluta en tillämpning av ackord.

Det kan i sammanhanget konstateras att avtalet inte innehåller några uttryckliga undantag av det nu behandlade slaget. Det ter sig inte heller rimligt att förutsätta att avtalets bestämmelser om krav på kännedom om de produktionstekniska förutsättningarna vid arbetets påbörjande skulle ha en sådan innebörd att detta krav aldrig skulle kunna anses uppfyllt vid vissa sorters byggnationer eller entreprenadformer. Ett sådant synsätt skulle utesluta en väldigt stor del av alla förekommande arbeten från ackord, något som inte gärna kan förenas med ett avtal som, enligt vad som tidigare konstaterats, måste anses utgå från ackord som den löneform som i första hand skall användas.

Arbetsgivarparterna har vidare som invändning mot en ackordstillämpning anfört att arbetsgivaren innan arbetet har påbörjats ofta inte har klart för sig exempelvis vilka produktionsmetoder, material och hjälpmedel som skall användas vid projektet, hur arbetet skall bedrivas och hur det aktuella objektet närmare skall konstrueras enligt bygghandlingar som man kan bygga efter. De har därvid särskilt betonat att dessa förhållanden kan klargöras först långt in i produktionen allteftersom projekteringen äger rum. De har framhållit att detta var något som också gällde för de aktuella entreprenaderna eftersom de uppfördes på totalentreprenad eller generalentreprenad med konstruktionsansvar.

De invändningar som arbetsgivarparterna sålunda har anfört till stöd för att det inte fanns förutsättningar för ackord vid de omtvistade brobyggena är påfallande allmänt hållna och tar alltså inte i någon större utsträckning sikte på de aktuella byggena. Som Arbetsdomstolen redan uttalat kan bestämmelserna om ackord inte anses ha den innebörden att vissa entreprenadformer skulle vara generellt uteslutna från en ackordstillämpning. I detta ligger att det från arbetsgivarparterna särskilt framhållna förhållandet att helt färdiga bygghandlingar som regel inte finns tillgängliga vid byggstarten vid totalentreprenader och generalentreprenader med konstruktionsansvar inte i sig kan anses medföra att förutsättningar för ackord saknas. Det framgår visserligen att det för de aktuella entreprenaderna utarbetats många ritningar efter byggstarten och att antalet ritningar totalt varit avsevärt fler än de som fanns vid arbetenas påbörjande. Utredningen visar emellertid också att även mycket små förändringar medför att nya ritningar måste färdigställas. Det finns inte i utredningen belägg för att ansvaret för att ta fram arbetsritningar i detta fall avvikit från vad som annars kan antas gälla och t.ex. vila på förutsättningen att byggnationerna under arbetets gång kunde komma att på något mer avgörande sätt behöva konstrueras om i förhållande till vad som från

början gällde. Det kan vidare konstateras att flera av de faktorer som enligt arbetsgivarparterna varit oklara och därför utgjort hinder för ackord, t.ex. det närmare valet av produktionsmetoder och hjälpmedel, torde vara sådana faktorer som ingår i arbetsgivarens egen planering och ledning av arbetet och som inte heller är knutna till någon särskild entreprenadform. Enligt Arbetsdomstolens mening kan det mot bakgrund av vad som sagts i det föregående om innebörden av ackordsbestämmelsen i avtalet inte heller gärna antas att arbetsgivaren kan vägra ackord med hänvisning till att de produktionstekniska förutsättningarna inte varit kända i de fall det rör sig om sådana förutsättningar som det ligger i arbetsgivarens egen hand att bestämma över.

Det ter sig vidare som närmast självklart att sådana omständigheter som att väderleken kan komma att ändra förutsättningarna för arbetet inte kan anses medföra att de produktionstekniska förutsättningarna inte är kända i sådan utsträckning att det är möjligt att ackordsätta arbetet. På motsvarande sätt kan den omständigheten att man rent allmänt torde ha att räkna med att förhållanden kan komma att ändras, t.ex. så att en vald arbetsmetod måste under arbetets gång bytas ut mot någon annan, inte anses medföra att det i avtalets mening saknas förutsättningar för ackord. Det ligger i sakens natur att förutsättningarna för ett arbete alltid kan ändras av olika skäl som inte direkt kan anas i förväg. Detta tycks för övrigt vara förutsett i avtalet. Sålunda framgår av § 3 c 2.2 att om förutsättningarna för en del av arbetet ändras skall nytt ackord fastställas för den delen, förutsatt att även det nya arbetet uppfyller förutsättningarna för ackord enligt de allmänna villkoren under punkten c 1.

Det nu förda resonemanget har enligt Arbetsdomstolens mening även bäring på det av arbetsgivarparterna särskilt påtalade förhållandet att de omtvistade entreprenaderna innefattat markarbeten. Arbetsgivarparterna synes därvid mena att markarbeten regelmässigt medför sådana osäkerhetsfaktorer att förutsättningar för ackord inte finns. Arbetsdomstolen har dock svårt att se att en sådan allmän slutsats kan dras. Visserligen har några förhörspersoner vittnat om att det ofta inträffar förändringar sedan de verkliga markförhållandena under arbetets bedrivande blivit klarlagda. Det kan dock enligt domstolens mening inte vara förenligt med avtalet att utan särskild anledning utgå från att sådana förändringar kommer att ske och redan med hänvisning härtill anse att förutsättningar för ackord inte finns. Av utredningen i målet framgår inte att de aktuella arbetena skulle ha innefattat några särskilda osäkra moment eller faktorer. Det framgår också att det inte heller blev fråga om några större förändringar i praktiken och att de inte medförde några större förändringar eller förseningar av projekten i dess helhet. Vidare har det inte framkommit annat än att dessa förändringar av arbetena skulle ha kunnat hanteras på det sätt som föreskrivs i den nyss redovisade bestämmelsen i avtalets § 3 c 2.2.

Från arbetsgivarparternas sida har som anförts ovan gjorts gällande att det inte heller var möjligt att ta fram ett ackordsunderlag för de omtvistade entreprenaderna som skulle ha innehållit erforderliga uppgifter och gjort det möjligt att uppfylla avtalets krav om att ett ackord skall vara entydigt bestämt. Förbundet har å sin sida anförts att det mycket väl gått att ta fram ett ackordsunderlag och att detta varit möjligt redan med utgångspunkt i de

handlingar som funnits tillgängliga på anbudsstadiet. För att visa hur ett sådant skulle ha kunnat sett ut har förbundet återopat ett underlag som en ombudsman, som också hörts i målet, upprättat för en av entreprenaderna med utgångspunkt i anbudshandlingarna.

De anbudshandlingar som har presenterats för domstolen består dels av förslagsritningar och vissa handlingar som ingick i beställarens förfrågningsunderlag, dels de mängdberäkningar som två konsultfirmor gjorde på uppdrag av Peab. För entreprenaden 5532 fanns det beträffande vägbron för E4 över järnväg två förslagsritningar. På den del av entreprenaden som avsåg den s.k. koporten, och som utfördes på vanlig generalentreprenad, fanns det fyra ”färdiga” ritningar. Vidare fanns det bl.a. tekniska beskrivningar, administrativa föreskrifter, mängdbeskrivningar och geologiska beskrivningar. Tillsammans med ritningarna utgjorde dessa handlingar förfrågningsunderlaget för denna entreprenad. På uppdrag av Peab gjorde konsultfirman ELU-Konsult en beräkning av s.k. anbudsmängder. Motsvarande underlag fanns beträffande de två andra entreprenaderna. För bron över Ryssbäcken fanns två förslagsritningar och beträffande bron vid Husum fanns tre förslagsritningar. Av förhöret med H.S., professor i brobyggnad vid Kungliga Tekniska högskolan, framgår att det material som fanns på anbudsstadiet var vad som vanligen finns framtaget vid denna typ av objekt innan arbetena påbörjas. Enligt honom tillhandahöll beställaren ett underlag som var av god kvalitet, som innehöll de relevanta förutsättningarna och uppgifterna för att bedriva projektet, och som även varit tillräckligt som grund för ett ackordsunderlag.

Många av förbundets övriga förhörspersoner har också uppgivit att det enligt deras uppfattning skulle ha gått bra att ta fram ett ackordsunderlag på grundval av dessa handlingar. De har därvid förklarat att okända detaljer som t.ex. dimensionerna på armeringsjärn kan, såsom beskrivits tidigare, regleras i efterhand när de verkliga mängderna är kända. Detta sker enligt vad de uppgivit på så sätt att tillkommande respektive avgående mängder i jämförelse med ackordsunderlaget läggs till eller dras ifrån.

Flera av de personer som har hörts på begäran av arbetsgivarparterna har uppgivit att det enligt deras åsikt fanns så många osäkerhetsfaktorer på anbudsstadiet att det inte skulle vara möjligt att träffa en ackorduppgörelse. Exempelvis har R.H., adjungerad professor vid Luleå Tekniska Universitet, förklarat att anbudsmängderna endast är angivna i grova tal och att dessa bearbetas och räknas om efter det att entreprenören har fått uppdraget att bygga objektet.

När det gäller frågan om det går att använda uppskattade anbudsmängder som grund för ett ackordsunderlag drar Arbetsdomstolen den slutsatsen, efter att ha hört den muntliga bevisningen i målet, att det visserligen råder skilda uppfattningar i denna fråga och att den praktiska tillämpningen varierar mellan olika arbetsplatser och olika arbetsgivare. När det gäller de nu aktuella entreprenaderna har det dock enligt domstolens mening inte visats på omständigheter som kan föranleda slutsatsen att det inte varit möjligt att mot bakgrund av tillgängliga handlingar ta fram ett ackordsunderlag.

Sammanfattningsvis finner Arbetsdomstolen att en samlad bedömning av utredningen inte ger stöd för att finna att det för de omtvistade entreprenaderna har saknats förutsättningar för ackord. Peab har därmed brutit mot kollektivavtalet genom att på det sätt som skett tillämpa tidlön och har därför ådragit sig skadeståndsskyldighet gentemot förbundet.

Skadeståndets storlek

Vid bestämmandet av skadeståndets storlek beaktar Arbetsdomstolen att den omtvistade frågan rör en central del av parternas kollektivavtal. Vidare bör beaktas att Peab, såvitt framkommit i målet, tämligen omgående intog ståndpunkten att det inte gick att tillämpa ackord för arbetena utan att ens förutslättningslöst diskutera frågan med arbetstagarna. Vid en sammantagen bedömning finner Arbetsdomstolen att det allmänna skadeståndet bör bestämmas till 150 000 kr.

Sammanfattning och rättegångskostnader

Vid denna utgång i målet skall arbetsgivarparterna ersätta förbundet för rättegångskostnader. Om det yrkade ombudsarvode råder inte tvist. Däremot har arbetsgivarparterna bestritt att utge den ersättning om 61 000 kr jämte mervärdesskatt om 15 250 kr som förbundet yrkat avseende arvode till professorn H.S. Denne har på förbundets begäran dels avgett ett utlåtande i tvisten, dels hörts i målet och därvid varit närvarande under huvudförhandlingen. Arbetsgivarparterna har i den delen vitsordat 28 000 kr som skäligt belopp. Arbetsdomstolen finner att förbundet bör tillerkännas ersättning med yrkat belopp avseende kostnaden för H.S. Arbetsgivarparterna har vidare bestritt att utge ersättning för den av förbundet yrkade kostnadsersättningen för vittnet Jim Sundelin och har därtill yrkat att förbundet, oavsett utgången i målet, skall stå för arbetsgivarparternas kostnad för deras vittne B.T. Enligt domstolens mening föreligger inte förutsättningar att bestämma att förbundet skall ersätta arbetsgivarparterna dess kostnad för vittnet B.T. Vidare finner Arbetsdomstolen att förbundets kostnad för vittnet Jim Sundelin får anses skäligen påkallad för tillvaratagande av förbundets rätt. Även den kostnaden skall följaktligen ersättas av arbetsgivarparterna. Kostnaderna i övrigt bedöms även de som skäliga.

Domslut

1. Peab Sverige AB skall till Svenska Byggnadsarbetareförbundet utge etthundrafemtio tusen (150 000) kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 27 september 2001 till dess betalning sker.

2. Sveriges Byggindustrier och Peab Sverige AB skall med hälften vardera ersätta Svenska Byggnadsarbetareförbundet för rättegångskostnader med niohundrafyrtioåtta tusentrehundratrettio tusen (948 330) kr, varav 768 750 kr avser ombudsarvode, jämte ränta på det förstnämnda beloppet enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom till dess betalning sker.

Ledamöter: Carina Gunnarsson, Brita Swan, Christer Måhl, Charlott Richardson, Olof Nordenfelt, Hans Wahlström och Stina Nilsen. Enhälligt.

Sekreterare: Anna Flodin